Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie. 2. 1979.

Eirik Fiva

Reformismens seier?

Kjeldstadlis reformismeforklaring. Anti-teser

1. Siden samfunnsforskeren nødvendigvis står i et innvendig forhold til sin gjenstand, er det grunnløst å hevde at forskeren «bør tilstrebe verdinøytralitet» (S. Langholm). Marxismens historieteoretiske radikalitet ligger ikke først og fremst i det interessebestemte valg av emner som er relevante i kampen for sosialistisk demokrati, men ved at dens metode bestemmes av gjenstandsfeltet, og ikke omvendt som i kildekritikken. Det betyr f.eks. at «reformismen må forklares materialistisk — med utgangspunkt i lønnsarbeidersituasjonen.» (*Knut Kjeldstadli* i artikkelen «Reformismens seier» i TFAH 1/78, s. 24). Så langt er sikkert KK og undertegnede enige, og i kritikker av reformismeforklaringer fra Komintern-tradisjonen (SKP/NKP/KUL/Trotskisme) og fra politologisk hold (f.eks. HF *Dahl, Furre, Lorenz* m.fl.) Jeg vil her forsøke å gjøre det plausibelt, gjennom kritikk av noen sentrale punkter hos KK, at han ikke følger opp sine materialistiske hensikter.

2. KK hefter betegnelsen på *Kautsky*, sentrisme, på den dominerende tenkemåten i DNA på 20-tallet. Denne tranmælismen var i følge KK en selvstendig teori, som hadde både gradualistiske og revolusjonære trekk. Han hevder at selv om Ap-lederne bare skulle være frase-revolusjonære, forklarer ikke det «hvorfor de delene av *klassen* som var revolusjonære på 20-tallet, seinere sluttet mannjamt opp om reformismen — med unntak av det mindretallet som fulgte NKP.» (s. 6) Hvorfor skal man tro NKP på dets selvforståelse som revolusjonære? NKP hadde etter mitt syn ingen radikal kapitalismekritikk (les kritikken av den politiske økonomi). Det gikk inn for

en snever politisk revolusjon bl.a. ut fra en ubegrunnet tro på at (de kapitalistiske!) produktivkreftene før eller senere ville sprenge produksjonsforholdene og sette sosialismen ut i livet. Og hvilken «sosialisme»!: Frihetens og likhetens rike (kommunismen) skulle fremmes gjennom tvangens og ufrihetens midler (proletariatets diktatur).

KK gir overhodet ingen *argumenter* for at deler (hvor store?) av klassen virkelig var revolusjonære. I KK's forklaringsmodell er den revolusjonær som selv hevder å være det! Men det er ikke en mer meningsfull påstand enn f.eks. å hevde at kildekritikk er historikerens vitenskapelige metode, fordi 9 av 10 historikere bruker kildekritikk.

3. KK stiller altså ikke spørsmål ved hva det vil si å være revolusjonær. «Oppgaven . . . (er å forklare) overgangen *fra* en revolusjonær fase.» (s. 17) Men man kan ikke slik forutsette at DNA's «hovedside» var revolusjonær, det må nettopp vises. KK påstår at fetisjkarakteren ved lønna ikke holder som «en allmen teori om reformismen.» (s. 17) KK gir heller ikke her noen begrunnelse for påstanden. Og man leter forgjeves etter en slik argumentasjon i hans ellers interessante leninismeartikkel som er referansen som skulle tilbakevise lønnsformens avgjørende betydning for danning av reformistisk bevissthet *i* klassen.

4. KK's forklaring er ikke noen «bestemt helhet»: Dels framstiller han ingen almen (dvs. gyldig for alle kapitalismens konkrete former) teori om reformismen. Dels klarlegges ikke det innbyrdes forholdet mellom faktorene. Som et marxistisk alternativ vil jeg med utgangspunkt i kritikken av den politiske økonomi kort skissere en *allmen* bestemmelse av reformismen i arbeiderklassen, som jeg mener det kunne være bryet verdt å integrere i konkrete marxistiske analyser av reformismens historie i Norge. (Bakgrunnslitteratur: *H.J. Schanz:* «Antikritik», Århus 1977 og *O. Marquardt:* «Om samfundsmessiggjørelse», Århus 1975)

5. Kampen mellom klasser og lag foregår i kapitalistisk sosiomaterielt formidlede handlinger. Den kapitalistiske produksjonsmåtens formål er produksjon av *mer merverdi* (profittmaksimering), menneskelig behovstilfredsstillelse kommer i annen rekke. Bruksverdiene, som er preget av profittformålet, selges ikke selv om det er aldri så stort behov,

dersom de ikke kan selges med tilstrekkelig profitt i forhold til den investerte kapital. Under kapitalismen er det ikke *på forhånd* planlagt hva, hvor mye og hvorhen det skal produseres. Bytte er fordelingens form. Bytteverdien av to varer er lik når det er nedlagt like mye abstrakt menneskelig arbeid målt i tid, ut fra den historisk skiftende samfunnsmessige gjennomsnitlige produktivitet.

Hånds- og åndsarbeideren har, benyttet i kapitalistisk vareproduksjon, den unike evne å kunne skape ny verdi, og mer verdi enn han mottar i lønn. Spontant slåss arbeiderne for å få bedre lønn, og integrerer ikke et langsiktig perspektiv om endring av selve arbeidsbetingelsene i denne kampen.

6. Undertrykkelsen er grunnleggende alltid undertrykkelse av et individ eller behov. Utbytting finner alltid sted i forbindelse med undertrykkelse, men er ikke reduserbare til hverandre. Utbyttingens resultat er derimot noe utenfor mennesket: universalhistorisk talt et merprodukt og kapitalistisk talt en merverdi (som befinner seg i et kapitalistisk formet merprodukt). Mens utbytting foregår i produksjonen, kan undertrykkelse finne sted såvel utenfor som i produksjonen. I marxistisk klasseanalyse er det utbyttingen, og ikke undertrykkelsen som konstituerer den kapitalistiske produksjonsmåte. Mens undertrykkelse er entydig jævlig, er utbytting tvetydig, fordi dens progressive side, som er innleiret i kapitalistisk formet materiell, er kommunismens mulighetsbetingelse, fordi det klassefrie samfunn bl.a. forutsetter det høye sivilisatoriske nivå som den kapitalistiske produktivkraftutviklingen skaper materielle muligheter for. Det er også viktig å ha i minne at kapitalismen til syvende og sist ikke reproduktivt holdes oppe av undertrykkelsesformer, men av utbyttingen. Undertrykkelsen er ikke i samme forstand som utbyttingen, kvantifiserbar, men selvsagt ikke mindre kritisabel av den grunn.

7. Klassekampen er involvert i kapitalformene: Kapitalen er verken kapitalistklassen eller arbeiderklassen, men det, som både forbinder og skaper konstitusjons- og reproduksjonsbetingelsene for de to klasser, og dermed også for klassekampen. Begrepet *merverdi* som også KK aksepterer, er nettopp det mest allmene klassekampbegrep. De konkrete klassekamper (som kontinuerlig skal drøftes strategisk og taktisk utenfor, men i tilknytning til økonomikritikkens innsikter) må forholde seg til merverdibegrepet for å fastholde det egentlig frig-

jørende prosjekt: kamp for oppheving av utbytting og for avskaffelse av dens undertrykkende effekter.

8. Et avgjørende kjennetegn på en revolusjonær sosialist er at han har en adekvat kritikk av utbyttingen, ikke at ordene merverdi, revolusjon etc. er med i et program. Den norske arbeiderbevegelse har aldri fokusert oppmerksomheten på merverdi-problematikken. DNA var også i 20-årene i praksis opptatt av «her-og-nå» forbedringer. Partiet hadde ikke noen forståelse for at kapitalens herredømme ikke kan rokkes så lenge abstrakt arbeid gjennom bytterelasjoner er den logikk som sikrer samfunnsmessiggjørelsen av det konkrete arbeid. Sosialisme er ikke nasjonalisering av kapitalen. Sosialisme er først og fremst avskaffelse av kapitalakkumulasjon som produksjonens formål: Handlingsutopien er radikal demokratisering av også det sentrale området arbeidet, og innføring av demokratisk kontrollert sosialistisk preget bruksverdiproduksjon og tilfredstillelse av andre behov som den nye produksjonsprosessens eneste formål.

9. Reformismen er en historisk (og dermed opphevelig) bevissthetsRAMME som settes uten ikke-økonomiske tvangsmidler av *kapitalforholdet*.

Begrepet lønnsfetisjisme er betegnelsen på at det ser ut som om arbeideren får betalt for hele arbeidet, mens han i virkeligheten bare får en betaling tilsvarende arbeids*kraftens* verdi. Når alt arbeid framtrer som betalt, ser det ut som om profitten stammer fra kapitalen: For å kunne selge sin arbeidskraft mot lønnsinntekt, må det være en kjøper. For å kunne sette i gang profitabel virksomhet, trengs det arbeidskraft. Det borgerlige demokratiet har bl.a. til oppgave å sikre frihet og likhet på sirkulasjonens nivå, at *konkurransen* mellom partnerne arbeid og kapital (f.eks. om prisen på arbeidskraften) ikke ødelegger partnerskapets felles interesser: sikre hverandres eksistens. Først etter kjøpet kan kapitalisten i arbeidstiden fritt disponere arbeidskraften. Lønnskampen stiller ikke krav til produksjonens formål. Bevisstheten som spontant følger av lønnsformen er blitt kalt *sosialpartnerbevissthet*. Den legitimasjonsgrunnlag er den politiske frihet og likhet, selv om den er begrenset i praktisk politikk. Med utvikling av det borgerlige demokratiet dannes en politisk offentlighet som ikke tillater noen av sosialpartnerne diktatorisk å trumfe igjennom sin særinteresse.

10. Den parlamentarisk demokratiske stat representerer allmeninteressen i å opprettholde kapitalismen som system. Arbeiderne må forholde seg til denne, men også til arbeidskraftkjøperne. Fagbevegelsen forhandler med arbeidskraftskjøperne om realiseringen av særinteressene, f.eks. fordeling av den økte velferd som følge av den kapitalistiske utvikling av produktiviteten. Men spørsmålet om oppheving av utbyttingen, av vare- og verdiproduksjon overhodet, og avskaffelse (ikke statliggjøring) av sosialpartneren kapital, har ikke vært tematisert i norsk arbeiderbevegelse i «tranmælismens» teori og praksis.

11. I den grad «tranmælismen» hadde revolusjonære islett, var det altså ikke en *sosialistisk* revolusjonær tendens. Tendensene til gjennom revolusjon å ville ta statsmakta, forøvrig uten noen utarbeid strategi for dette mål, pekte slett ikke fram mot sosialismen. Den radikale retningen fikserte katastrofalt på den politiske maktovertakelsen uten en teori om den borgerlige staten, og *tok den kapitalistiske måte å produsere og fordele på som gyldig også for et sosialistisk Norge,* med den viktige forskjell at den private tilegnelsen av merverdi skulle avskaffes.

12. Et «politisk system som var låst for arbeiderklassen måtte virke i venstreretning.» (KK, s. 20). Fordi retningen etter mitt syn ikke utarbeidet noen adekvat kapitalismeteori var det en praktisk nødvendighet at DNA i dagskampen for arbeiderinteresser, i mangel på alternativer til kapitalisme, måtte kjempe for disse interessene innenfor de borgerlige institusjonenes ramme. Når man ikke kjempet for den sosialistiske revolusjon, måtte man kjempe for det som var mulig: nemlig at arbeiderklassen skulle bli anerkjent som sosialpartner. I 20-årene ble den praktiske, om enn ikke selvforståtte, *hovedoppgave for DNA å gjøre statsmakten fri av borgerskapets særinteresser.* Fagbevegelsen presset på for å bli anerkjent som sosialpartner i arbeidslivet. Denne likestillingskampen i «næringslivet» ble fullført med Hovedavtalen 1935.

13. På det politiske plan var arbeiderklassen ikke anerkjent som sosialpartner så sent som i 1930. Intermessoet med Apregjeringen i 1928 er et eksemplarisk lærestykke på «tranmælismens» sosialpartnerbevissthet *i praksis* til forskjell fra dens «revolusjonistiske» skepsis til parlamentarismen:

DNA bøydde umiddelbart av for de parlamentariske spillereglene da Hornsrud-regjeringen fikk flertall mot seg. Borgerskapets revolusjonsangst ble grunnløs ved at sosialdemokratiet de facto hadde akseptert de parlamentariske spillereglene. Siden «tranmælismens» kritiske perspektiv bare var å overta statsmakten, kunne det praktisk lettere foregå ved å skifte ut personene i den politiske ledelsen (regjeringen) enn ved revolusjon. Hendingene i 1928 styrket ønsket i klassen og i partiet om å bli anerkjent som likeberettiget sosialpartner, og at staten skulle aktivisere seg ved å sikre en mer rettferdig fordeling av «godene».

14. Forskjellen på DNA som «agitasjonsparti» og som «aksjonsparti», var ikke en forskjell mellom sosialisme og reformisme, men mellom kamp for materielle forbedringer for sosialpartneren arbeid programmatisk påført «masseaksjon» etc. og ivaretakelsen av sosialpartnernes allmene interesse: Revolusjonær klingende kamp for arbeidernes særinteresser versus ansvarlig kamp for rettferdigere fordeling av den kapitalistiske rikdom. «Tranmælismen» og klassekampen ble gradvis kanalisert inn i staten som interessekonflikt mellom sosialpartnere, uten at kampen på noe tidspunkt mellom 1918—1928 ble utenomparlamentarisk manifestert som sosialistisk og revolusjonær. Hornsrudregjeringen og dens fall eksemplifiserer det praktiske nederlaget for en «revolusjonær» sosialpartnerteori. Samtidig arbeider krisetendenser, arbeidsledighet, fascisme, valgnederlag, etc. etter 1930 for en mer handlingsrettet sosialpartnerteori enn «tranmælismen». I denne situasjon var klassesamarbeid og reformer nærliggende.

15. Krisepolitikken betød et viktig brudd i DNA's utvikling ved at man eksplisitt underordnet arbeiderinteresser inn under den overordnede allmene sosialpartnerinteresse: Sikre kapitalforholdet (motsetningen mellom lønnsarbeid og kapital) og dets reproduksjon på et stadig høyere nivå, slik at «hele folket» fikk del i en tiltakende «vekst og velstand». DNA ble under Nygaardsvold statsbærende folkeparti, selv om *ord* som marxisme, utbytting og merverdi er å finne også i DNA's prinsipielle program 1939 (Jfr. TFAH 1/78).

16. Arbeiderklassen handlet i 20-åra ikke noen gang på en måte som tyder på at sosialpartnerbevisstheten ble brutt. Sosi-

alpartnerbevisstheten var kontinuerlig i klasseindividenes handlinger. Motsetningen mellom «tranmælismens» opprørske tendenser og en tiltakende praktisk reformistisk og samfunnsansvarlig aktivitet, endte som kjent med opprørets nederlag. Men bruddet gikk mellom en *opprørsk reformisme* og en *ansvarlig reformisme*. Det sosialistiske perspektivet manglet hele tiden.